

اثربخشی آموزش خودشفقتی ذهن آگاهانه بر نشخوار فکری و اضطراب اجتماعی مادران دارای کودک اوتیسم

The Effectiveness of Mindful Self-Compassion on Thinking Rumination and Social Anxiety of Mothers of Children with Autism

Dr. Qasem Abdulahi Beqrabadi

Assistant Professor Department of Psychology,
Payame Noor University, Tehran, Iran.

Neda Karimi*

M.SC., Psychology Payame Noor University,
Esfahan, Iran. nedaakariimi@gmail.com

دکتر قاسم عبداللهی بقرآبادی

استادیار گروه روان شناسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

ندا کریمی (نویسنده مسئول)

کارشناسی ارشد روانشناسی، دانشگاه پیام نور، اصفهان، ایران.

Abstract

The present study was conducted with the aim of determining the effectiveness of mindful self-compassion training on rumination and social anxiety of mothers with autistic children. The current research was a semi-experimental type with a pre-test, post-test, and control group with a one-month follow-up. The statistical population of this research included mothers with autistic children who were referred to Anwar Aftab Kotsar Jamil Rehabilitation Center in Qom City in 1400. 30 mothers who met the criteria to enter the research (15 in the experimental group and 15 in the control group) were selected by purposive sampling. Mindful self-compassion training sessions were held for the experimental group for 8 sessions, once a week, and the control group was placed on the waiting list for training. The tools used included Liebowitz Social Anxiety Scale (1987, LSAS) and Nolen Hoeksma and Marlow's Ruminative Responses Scale (1993, RRS). The collected data were analyzed by repeated measure analysis of variance. The results showed that mindful self-compassion training is effective in reducing rumination and social anxiety of mothers with autistic children ($P < 0.05$). Also, mindful self-compassion training has continued to reduce rumination and social anxiety of mothers with autistic children in the follow-up phase ($P < 0.05$). Therefore, it can be concluded that the training in mindful self-compassion program has been effective in reducing rumination and social anxiety of mothers with autistic children.

Keywords: self-Compassion education, social anxiety, autistic child, mindful, mothers, rumination.

چکیده

پژوهش حاضر با هدف تعیین اثربخشی آموزش خودشفقتی ذهن آگاهانه بر نشخوار فکری و اضطراب اجتماعی مادران دارای کودک اوتیسم انجام شد. پژوهش حاضر از نوع نیمه آزمایشی با طرح پیش آزمون، پس آزمون و گروه کنترل با پیگیری یک ماهه بود. جامعه آماری این تحقیق شامل مادران دارای کودک اوتیسم مراجعه کننده به مرکز توانبخشی انوار آفتاب کوثر جمیل شهر قم در سال ۱۴۰۰ بود. ۳۰ نفر از مادرانی که معیارهای ورود به پژوهش را داشتند (۱۵ نفر در گروه آزمایش و ۱۵ نفر در گروه گواه) به روش نمونه گیری هدفمند انتخاب شدند. جلسات آموزشی خودشفقتی ذهن آگاهانه برای گروه آزمایش به مدت ۸ جلسه، به صورت هفته‌ای یک جلسه برگزار شد و گروه گواه در لیست انتظار برای آموزش قرار گرفتند. ابزارهای مورد استفاده شامل مقیاس اضطراب اجتماعی لایبویتز (۱۹۸۷، LSAS) و پرسشنامه‌ی نشخوار فکری نولن هوکسما و مارلو (۱۹۹۳، RRS) بودند. داده‌های جمع آوری شده با روش تحلیل واریانس با اندازه گیری مکرر مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. نتایج نشان داد که آموزش خودشفقتی ذهن آگاهانه بر کاهش نشخوار فکری و اضطراب اجتماعی مادران دارای کودک اوتیسم موثر است ($P < 0.05$). همچنین اثر آموزش خودشفقتی ذهن آگاهانه بر کاهش نشخوار فکری و اضطراب اجتماعی مادران دارای کودک اوتیسم در مرحله پیگیری تداوم داشته است ($P < 0.05$). لذا می‌توان نتیجه گرفت که آموزش برنامه خودشفقتی ذهن آگاهانه در کاهش نشخوار فکری و اضطراب اجتماعی مادران دارای کودک اوتیسم موثر بوده است.

واژه‌های کلیدی: آموزش خودشفقتی، اضطراب اجتماعی، ذهن آگاهانه، کودک اوتیسم، مادران، نشخوار فکری.

اختلال طیف اوتیسم^۱، اختلال عصبی-رشدی است که با نقص در اوایل دوران کودکی در ارتباطات و تعامل اجتماعی همراه با رفتارها و علایق محدود و تکراری مشخص می‌شود (هاوداهل^۲ و همکاران، ۲۰۲۱). مرکز کنترل و پیشگیری بیماری‌های آمریکا^۳ در سال ۲۰۱۶ میزان شیوع اختلال اوتیسم را ۱ در ۵۴ تولد گزارش نموده است (آو^۴ و همکاران، ۲۰۲۱). اوتیسم می‌تواند ناشی از فعل و انفعالات متغیرهای متعدد و مشکلات مختلف در سیستم عصبی که بر ساختار یا عملکرد مغز تأثیر می‌گذارد باشد یا صدها تغییر ژنتیکی می‌تواند این اختلال را تحریک کند. تنوع رفتاری در یافته‌های بالینی نشان می‌دهد شرایط محیطی نیز مؤثر است (آلپ^۵، ۲۰۱۹). کودکان اوتیسم به خاطر مشکلات رفتار سازشی، پرخاشگری، رفتارهای وسواسی، رفتارهای تکراری، مشکلات ارتباطی، کناره‌گیری‌های اجتماعی و به طور کلی ضعف خود مدیریتی، چالش‌های زیادی برای اعضای خانواده به وجود می‌آورند (رمضانلو و همکاران، ۱۳۹۹).

حضور کودک دارای اوتیسم، تنها خود کودک را تحت تأثیر قرار نمی‌دهد و پیامدهای مخربی بر سازگاری و سلامت روانی خانواده‌های آنان نیز دارد و عدم آگاهی و شناخت مشکلات و نیازهای مادران و عدم توجه به تجربیات تلخ آنها در زندگی با کودک اوتیسم می‌تواند این پیامدها را تشدید کند و از آنجایی که غالباً مادر اولین شخصی است که به طور مستقیم و پیوسته با کودک ارتباط برقرار می‌کند، بنابراین وجود کودکان اوتیسم در خانواده می‌تواند به طور کلی تأثیر مخربی بر روی کیفیت زندگی مادران داشته باشد (رمضانلو و همکاران، ۱۳۹۹). افزایش خطر اضطراب و علائم افسردگی و نشخوار فکری در مادران کودکان مبتلا به اوتیسم در مقایسه با مادران کودکان بدون اوتیسم گزارش شده است. همچنین مادران کودکان مبتلا به اوتیسم نسبت به مادران کودکان بدون اوتیسم به طور قابل توجهی دارای حالات افسرده و استرس بالاتری هستند. بعلاوه، بین والدین کودک اوتیسم، مادران از اضطراب و علائم نشخوار فکری بالاتر از پدران رنج می‌برند (ژائو^۶ و همکاران، ۲۰۱۹).

نشخوار فکری به عنوان افکاری مقاوم و عودکننده است که پیرامون یک موضوع معمول دور می‌زند. این افکار به طریق غیرارادی، وارد آگاهی می‌شوند و توجه را از موضوعات مورد نظر و اهداف فعلی منحرف می‌کنند (اکبری، ۱۳۹۸). پژوهش‌های انجام شده، نشان داده‌اند که نشخوار فکری به عنوان یک عامل آسیب پذیری شناختی در بزرگسالان است (اسپاسجویک و آلو^۷، ۲۰۲۱) و نشخوار فکری فاکتور خطری برای ایجاد و حفظ علائم افسردگی می‌باشد (عبدل پور، ۲۰۱۸) همچنین می‌تواند بر روند زمانی خشم تأثیر بگذارد (کانتریراس^۸ و همکاران، ۲۰۲۱). همچنین مطالعات انجام شده (ترکان و فرحبخش، ۱۳۹۸؛ محمدی و صادقی، ۱۳۹۸؛ اکبری، ۱۳۹۸؛ زانگ^۹ و همکاران، ۲۰۱۳) نشان داده‌اند که نشخوار فکری، آشفتگی روانشناختی را برای این مادران به همراه دارد. همچنین به دلیل احساس اضطراب و تنش ناشی از برخورد با اجتماع یا ترس و هراس ناشی از برخورد نادرست اجتماع با خود و فرزندشان به مرور زمان آسیب‌های قابل توجهی را تجربه می‌کنند که این سیر خود در افزایش میزان هراس و اضطراب در آنها مؤثر است (مظاهری تهرانی، ۱۳۹۹).

اختلال اضطراب اجتماعی که ترس اجتماعی نیز نامیده می‌شود، ترس غیرقابل کنترل از موقعیت‌های اجتماعی است که شامل ترس از مشاهده یا تماس با غریبه‌ها است (ریتا^{۱۰} و همکاران، ۲۰۲۰). اضطراب اجتماعی با ترس از ارزیابی منفی، ترس از تعاملات اجتماعی و اجتناب و پریشانی مشخص می‌شود (سامانتارای^{۱۱} و همکاران، ۲۰۲۱). مادران کودکان اوتیسم میزان بیشتری از اضطراب و تفسیرهای منفی بیشتر از سناریوهای مبهم را در مورد خود و فرزندشان نسبت به مادران کودکان معمولی گزارش کردند (دیلمان^{۱۲} و همکاران، ۲۰۱۸). با توجه به سوگیری‌های شناختی و مشکلات اجتماعی افراد دارای اضطراب اجتماعی، به نظر می‌رسد "شفقت به خود"^{۱۳} یک پادزهر منطقی

1 Autism Spectrum Disorder (ASD)

2 . Havdahl

3 . CDC

4 . Au

5 . Alp

6 . Zhou

7 . Spasojevc & Alloy

8 . Contreras

9 . Zhang

10 . Reta

11 . Samantaray

12 . Dieleman

13 . Compassion for yourself

برای این افراد است. شفقت به خود به عنوان "حساسیتی نسبت به رنج خود و دیگران، با تعهدی عمیق برای تخفیف آن" تعریف شده است. به خصوص، شفقت به خود باعث ایجاد نگرش فعال نسبت به خودمراقبتی و رهایی از رنج می‌شود. در نتیجه، افراد دارای شفقت به خود بهزیستی جسمی، روانشناختی و روابط بین فردی بهتری را نشان می‌دهند (حیدری اقدم و همکاران، ۱۳۹۹).

خودشفقتی دارای سه مؤلفه مهربانی با خود در برابر قضاوت کردن خود، اشتراکات انسانی در برابر انزوا و ذهن آگاهی در مقابل همانندسازی افراطی است. خودشفقتی ذهن آگاهانه یک منبع قوی برای مقابله با استرس و چالش‌های روبه‌رو برای والدین دارای کودکان اوتیسم است که می‌تواند منجر به کاهش استرس و بهبود عملکرد آنان گردد (عبداللهی بقرآبادی و همکاران، ۱۳۹۹). الگوی خودشفقتی ذهن آگاهانه به فرد کمک می‌کند تا شیوه مصلحه‌جویانه‌ای نسبت به خود در پیش بگیرد و بر آنچه که در زندگی‌اش می‌گذرد نگاهی دقیق‌تر ببیند (پورصالح و همکاران، ۱۳۹۹). از این رو به‌کارگیری درمان شفقت به خود متمرکز بر ذهن آگاهی به افراد کمک می‌کند پریشانی ذهنی خود را از طریق کاهش خودسرزنشگری کاهش دهند، که این مسئله می‌تواند توجیه‌پذیر باشد (قنواتی و همکاران، ۱۳۹۷). در زمینه عوامل دخیل در آشفستگی روانشناختی مادران دارای کودک اوتیسم پیشینه پژوهشی محدودی وجود دارد. با توجه به این موضوع که در برنامه درمانی و مراقبتی کودکان اوتیسم مشارکت والدین اهمیت زیادی دارد، ضروری که مشکلات و شرایط روانشناختی والدین نیز مورد توجه قرار گیرد تا بتوان با کمک به بهبود شرایط والد، برنامه درمانی کودک را بهبود بخشید. همچنین، از آنجا که خانواده‌های دارای کودک اوتیسم به دلیل داشتن کودک مبتلا به اختلالی مادام‌العمر، نیازمند دریافت مداخله، آموزش و حمایت‌های مادام‌العمر و طولانی مدت هستند؛ این در حالی است که در ایران، با وجود شیوع بالای اوتیسم در بین کودکان، عواملی مانند محدودیت مراکز درمان و توانبخشی، کمبود آموزش‌های معتبر خانواده و حمایت اندک سازمان‌های ارائه‌دهنده خدمات بهداشت روانی باعث شده تا فشار مراقبت از کودکان مبتلا به اوتیسم افزایش یابد؛ و به نظر می‌رسد ارائه‌دهندگان خدمات در پذیرش والدین و همچنین غلبه آنها بر مسائل و چالش‌های مربوط به امور مراقبتی و درمانی کودکان نقش موثری داشته باشند، لذا ضرورت انجام پژوهش‌هایی با هدف تدوین مداخلات ساده، مقرون به صرفه و اثربخش که فرسودگی مراقبان را کاهش بدهد و توان توجه و نگهداری از کودک اوتیسم را در خانواده افزون نماید، بیش از پیش احساس می‌شود. بنابراین پژوهش حاضر با هدف تعیین اثربخشی آموزش خودشفقتی ذهن آگاهانه بر نشخوار فکری و اضطراب اجتماعی مادران دارای کودک اوتیسم انجام شد.

روش

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و براساس شیوه گردآوری داده‌ها از نوع پژوهش‌های نیمه آزمایشی بود که با طرح پیش‌آزمون و پس‌آزمون با گروه کنترل و دوره پیگیری یک ماهه اجرا شد. جامعه آماری مورد مطالعه در این پژوهش شامل کلیه مادران دارای کودک اوتیسم مراجعه‌کننده به مرکز توانبخشی انوار آفتاب کوثر جمیل شهر قم در سال ۱۴۰۰ بودند. روش اجرای این پژوهش به این صورت بود که بعد از توضیحاتی پیرامون هدف پژوهش به مسئولین مرکز توانبخشی انوار آفتاب کوثر جمیل شهر قم و ارائه نامه اخذ شده از دانشگاه، پژوهشگر موفق به جلب نظر آنان برای همکاری شد و طی ۲۵ روز مراجعه به آن مرکز، توضیحاتی پیرامون هدف پژوهش به مراجعه‌کنندگان ارائه و از آنان خواسته شد تا در جلسات درمانی شرکت نمایند. جهت انتخاب نمونه با توزیع دو پرسشنامه مقیاس اضطراب اجتماعی و نشخوار فکری، ۳۰ نفر از افرادی که نمره لازم را در دو مقیاس مذکور کسب نمودند و سایر معیارهای ورود به پژوهش را داشتند به روش تصادفی هدفمند انتخاب و به صورت تصادفی در دو گروه آزمایش و گواه گمارده شدند؛ سپس از آنها خواسته شد تا در پژوهش شرکت نمایند. معیارهای ورود به پژوهش عبارت‌اند از: متاهل بودن، باردار نبودن، نداشتن مشکلات قلبی و تنفسی بر اساس گزارش شخصی مادران، داشتن مدرک تحصیلی دیپلم به بالا، عدم قرار داشتن تحت درمان‌های روان‌شناختی و روان‌پزشکی و کسب نمره بالاتر از نقطه برش در پرسشنامه‌های پژوهش (نمره ۳۳ در پرسشنامه نشخوار فکری و نمره کلی ۳۰ در پرسشنامه اضطراب اجتماعی لایبویتز)، بودند. معیارهای خروج نمونه از پژوهش هم شامل بیش از دو جلسه غیبت در جلسات آموزشی و عدم انجام تمرینات خانگی به مدت دو هفته بود.

به شرکت‌کنندگان پرسشنامه‌های اضطراب اجتماعی و نشخوار فکری داده شد و پس از تکمیل نمودن، جمع‌آوری گردید و جلسات آموزشی خودشفقتی ذهن آگاهانه به شیوه گروهی برای گروه آزمایش به مدت ۸ جلسه، به صورت هفته‌ای یک جلسه به مدت ۹۰ دقیقه برگزار شد. پس از خاتمه‌ی جلسات آموزشی، مجدد پرسشنامه‌های پژوهش به هر دو گروه آزمایش و گواه ارائه و پس از تکمیل نمودن،

جمع آوری شد. در پایان به منظور پیگیری میزان ماندگاری اثربخشی آموزش خودشفقتی ذهن آگاهانه، پس از گذشت یک ماه مجدداً دو پرسشنامه اضطراب اجتماعی و نشخوار فکری بر روی گروه‌ها اجرا شد.

لازم به ذکر است که پیش از توزیع پرسشنامه از شرکت کنندگان به لحاظ اخلاقی رضایت شفاهی کسب شد و پیرامون موضوع پژوهش نیز توضیحاتی به آنان ارائه شد و به آن اطمینان داده شد که مشخصات آزمودنی‌ها به صورت محرمانه نزد پژوهشگر خواهد ماند و در حفظ اطلاعات شرکت کنندگان رعایت و حفظ رازداری انجام خواهد شد. هم چنین بیان شد که داده‌های جمع آوری شده فقط در راستای اهداف پژوهش به کار گرفته می شوند و نتایج پژوهش بدون ذکر اسامی و مشخصات در اختیار دانشگاه قرار می گیرد. همچنین بعد از اتمام طرح گروه گواه تحت درمان قرار خواهند گرفت. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از پرسشنامه‌ها از روش تحلیل واریانس با اندازه گیری مکرر با استفاده از نرم افزار spss نسخه ۲۰ استفاده شد.

ابزارهای سنجش

مقیاس اضطراب اجتماعی لابیویتز^۱ (LSAS): مقیاس اضطراب اجتماعی لابیویتز LSAS در سال ۱۹۸۷ اولین ابزار بالینی است که دامنه گسترده‌ای از موقعیت‌های اجتماعی که مواجه شدن با آنها برای افراد مبتلا به اختلال هراس اجتماعی مشکل است را مورد ارزیابی قرار می‌دهد. این مقیاس دارای ۲۴ عبارت و دو زیر مقیاس اضطراب عملکرد (۱۳ عبارت) و موقعیت‌های اجتماعی (۱۱ عبارت) است. هر عبارت بطور جداگانه برای ترس (۰ تا ۳، اصلاً، کم، متوسط، شدید) و رفتار اجتنابی (۰ تا ۳، هرگز، بندرت، اغلب، همیشه) درجه‌بندی می‌شود (بکر^۲ و همکاران، ۲۰۰۲). بنابراین این آزمون یک نمره اضطراب اجتماعی کلی و نمراتی در مورد چهار مقیاس هراس از عملکرد، اجتناب از عملکرد، هراس اجتماعی و اجتناب اجتماعی بدست می‌دهد. برای بدست آوردن نمرات مربوط هر زیر مقیاس، امتیاز همه عبارات مربوط به زیر مقیاس مورد نظر را با هم جمع شدند. برای به دست آوردن نمره کلی نیز نمرات مربوط به هراس و اضطراب و اجتناب همه عبارات را با هم جمع گردید. حداکثر نمره اضطراب عملکرد ۷۸ و حداکثر نمره اضطراب موقعیت‌های اجتماعی ۶۶ می‌باشد. حداکثر نمره کلی ۱۴۴ می‌باشد. با توجه به جمع این دو زیر مقیاس می‌توان به میزان اضطراب اجتماعی فرد پی برد. میزان اعتماد علمی این ابزار از طریق محاسبه ضریب آلفای کرونباخ کلی برابر با ۰/۹۵ به دست آمده است (بکر و همکاران، ۲۰۰۲). ضریب آلفای زیر مقیاس اضطراب عملکرد ۰/۸۲ و ضریب آلفای زیر مقیاس اضطراب اجتماعی ۰/۹۱ گزارش شده است (بکر و همکاران، ۲۰۰۲). برای بررسی روایی همگرا، این آزمون با مقیاس اضطراب تعامل اجتماعی مورد مقایسه قرار گرفت. همبستگی‌ها در دامنه‌ای از ۰/۴۰ تا ۰/۷۷ قرار داشت. همبستگی‌های مشاهده شده در مورد مقیاس اضطراب اجتماعی کمتر بود و در دامنه‌ای از ۰/۳۱ تا ۰/۷۲ قرار داشت (کلارک و ولز^۳، ۱۹۹۵). امتیاز آزمودنی‌های مضطرب از آزمودنی‌های غیر مضطرب در این مقیاس بالاتر بود. مطالعه عطری فرد و همکاران (۱۳۹۱) در نمونه‌ی ایرانی نشان می‌دهد که پایایی بازآزمایی LSAS-SR و خرده مقیاس‌های آن در دامنه ۰/۸۴ تا $r=0.76$ قرار دارد و همسانی درونی (آلفای کرونباخ) آن‌ها نیز در دامنه‌ی ۰/۷۳ تا ۰/۹۳ گزارش شده و روایی همگرای LSAS-SR با سایر مقیاس‌های اضطراب اجتماعی از جمله مقیاس اضطراب تعامل اجتماعی (SIAS)، مقیاس هراس اجتماعی (SPS)، پرسشنامه هراس اجتماعی (SPIN)، مقیاس ترس از ارزیابی منفی (BFNE) و مقیاس فراوانی اجتناب ظریف و هوشمندانه (SAFE) نیز در حد قابل قبولی است (۰/۹۴ تا $r=0.46$) (عطری فرد و همکاران، ۱۳۹۱). در پژوهش حاضر ضریب آلفای کرونباخ ۰/۹۲ بدست آمد.

مقیاس نشخوار فکری^۴ (RRS): این مقیاس توسط نولن هوکسما و مارلو^۵ (۱۹۹۳) ساخته شده است و چهار نوع متفاوت از واکنش به خلق منفی را مورد ارزیابی قرار می‌دهد. پرسشنامه‌ی سبک‌های پاسخ از دو مقیاس پاسخ‌های نشخواری و پاسخ‌های منحرف کننده‌ی حواس تشکیل شده است. این مقیاس در قالب ۲۲ گویه و با هدف تعیین میزان غمگین بودن و افسردگی فرد در طیف ۴ لیکرتی طراحی شده است که از پاسخ دهندگان خواسته می‌شود هر کدام را از صفر (هرگز) تا ۳ (اغلب اوقات) درجه‌بندی کنند (ترکان و فرحبخش، ۱۳۹۸). ضریب آلفای کرونباخ این مقیاس برابر ۰/۸۸ است. بازه نمرات این مقیاس بین صفر الی ۶۶ می‌باشد که نمره ۳۳ نقطه برش مقیاس است که نمرات کمتر از ۳۳ نشان دهنده نشخوار فکری پایین و نمرات بیشتر از آن نشان دهنده نشخوار فکری بالا است. در ایران این مقیاس توسط باقری نژاد و همکاران (۱۳۸۹) به فارسی ترجمه و روایی آن بررسی شده است و در پژوهش آنها همبستگی این مقیاس

2. Liebowitz Social Anxiety Scale

2. Baker

3. Clark & Wells

2. Ruminative Responses Scale

3. Nolen-Hoeksema & Morrow

با نمرات افسردگی و اضطراب در نمونه‌ای از دانشجویان ایرانی ۰/۶۳ به دست آمده و ضریب آلفای کرونباخ آن ۰/۸۸ درصد به عنوان شاخصی از همسانی درونی برای مقیاس پاسخ‌های نشخواری محاسبه شده است. به طور کلی، نتایج پژوهش‌های متعدد نشان داده است که این مقیاس دارای پایایی درونی بالایی است و ضریب آلفای کرونباخ آن از ۰/۸۸ تا ۰/۹۲ قرار دارد. در پژوهش حاضر برای محاسبه همسانی درونی مقیاس پاسخ دهی نشخواری (RRS) از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد که برابر با ۰/۷۸ بود.

جدول ۱. خلاصه جلسات آموزشی خودشفقتی ذهن آگاهانه (گرم و نف^۱، ۲۰۱۳)

جلسات	عنوان جلسات
جلسه اول	درک شفقت به خود ذهن آگاه تشریح چگونگی انجام کار، علت انتخاب افراد، آشنایی با گروه و مقررات حاکم بر آن آشنایی با مفهوم شفقت به خود.
جلسه دوم	ذهن آگاهی: آشنایی با چگونگی تمرین ذهن آگاهی، هدایت خودکار، حضور ذهن از فعالیت‌های روزمره.
جلسه سوم	تمرین شفقت ورزیدن و آموزش همدلی؛ شکل گیری و ایجاد احساسات بیشتر و متنوع‌تر در ارتباط با مسائل افراد برای افزایش مراقبت و توجه به سلامتی خود.
جلسه چهارم	یافتن جایگاه شفقت با خود در زندگی روزمره: آگاهی از وقایع خوشایند، آموزش بخشایش، پذیرش اشتباهات و بخشیدن خود به خاطر اشتباهات.
جلسه پنجم	عمیق زندگی کردن: تعیین ارزش‌های زندگی، بررسی و کشف ارزش‌ها، آموزش رشد احساسات ارزشمند و متعالی.
جلسه ششم	مدیریت احساسات و عواطف دشوار، درک و پذیرش خود.
جلسه هفتم	تغییر روابط ارتباط مؤثر، موانع ارتباط، پرورش خود شفقت ورز.
جلسه هشتم	قبول و پذیرش زندگی: شناسایی تعصبات منفی زندگی، اهمیت حفظ تعادل در تعصب، مرور و تمرین مهارت‌های ارائه شده در جلسات گذشته.

یافته‌ها

تعداد افراد نمونه در این پژوهش ۳۰ نفر بود؛ میانگین سنی و انحراف استاندارد مادران گروه آزمایش به ترتیب ۳۵/۱۶ و ۰/۹۷ و میانگین سنی و انحراف استاندارد مادران گروه گواه به ترتیب ۳۳ و ۱/۰۴ می‌باشد. میزان تحصیلات ۲ نفر (۱۳/۳ درصد) از مادران گروه آزمایش زیر دیپلم، ۷ نفر (۴۶/۷ درصد) دیپلم، ۱ نفر (۶/۷ درصد) کاردانی و ۵ نفر (۳۳/۳ درصد) کارشناسی می‌باشد. میزان تحصیلات ۴ نفر (۲۶/۷ درصد) از مادران گروه گواه زیر دیپلم، ۹ نفر (۶۰ درصد) دیپلم، ۱ نفر (۶/۷ درصد) کاردانی و ۱ نفر (۶/۷ درصد) کارشناسی می‌باشد. ۲ نفر (۱۳/۳ درصد) از مادران گروه آزمایش شاغل و ۱۳ نفر (۸۶/۷ درصد) بیکار می‌باشند. ۱ نفر (۶/۷ درصد) از مادران گروه گواه شاغل و ۱۴ نفر (۹۳/۳ درصد) بیکار می‌باشند.

میانگین و انحراف معیار نمرات نشخوار فکری و اضطراب اجتماعی به همراه زیرمقیاس‌های آن‌ها، در شرکت کنندگان گروه آزمایش و گروه گواه را به تفکیک پیش آزمون، پس آزمون و پیگیری در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲. شاخص‌های توصیفی مقیاس‌های نشخوار فکری و اضطراب اجتماعی به همراه زیرمقیاس‌های آن‌ها در مرحله پیش

آزمون، پس آزمون و پیگیری به تفکیک دو گروه						
متغیر	گروه آزمایش			گروه گواه		
	پیش آزمون	پس آزمون	پیگیری	پیش آزمون	پس آزمون	پیگیری
	میانگین (انحراف استاندارد)	میانگین (انحراف استاندارد)	میانگین (انحراف استاندارد)	میانگین (انحراف استاندارد)	میانگین (انحراف استاندارد)	میانگین (انحراف استاندارد)
نشخوار فکری	۲۵/۴۰ (۵/۴۷۵)	۱۹/۰۰ (۴/۸۸۴)	۱۵/۸۷ (۴/۶۸۸)	۲۵/۶۳ (۶/۳۰۰)	۲۴/۴۰ (۵/۳۸۳)	۲۴/۱۳ (۵/۱۲۵)
علامت دار بودن	۱۰/۶۷ (۳/۰۳۹)	۸/۲۰ (۲/۸۸۳)	۶/۶۰ (۲/۲۶۱)	۱۰/۹۳ (۳/۶۷۴)	۱۰/۴۷ (۲/۸۲۵)	۱۰/۶۰ (۲/۳۲۴)

1. Neff and Christian

درون نگری	۵/۹۳ (۱/۸۳۱)	۳/۸۷ (۱/۵۰۶)	۳/۳۳ (۱/۵۴۳)	۵/۴۷ (۲/۶۶۹)	۵/۲۷ (۱/۹۸۱)	۵/۰۰ (۲/۳۶۰)
نکوهش خود	۸/۸۰ (۲/۸۰۸)	۶/۹۳ (۲/۳۴۴)	۵/۹۳ (۲/۲۵۱)	۹/۰۰ (۲/۷۲۶)	۸/۶۷ (۲/۵۵۴)	۸/۵۳ (۲/۵۳۲)
اضطراب اجتماعی	۳۶/۶۰ (۷/۱۴۹)	۲۶/۳۳ (۵/۵۳۸)	۲۳/۱۳ (۴/۵۰۲)	۳۷/۹۳ (۴/۱۱۴)	۳۵/۶۰ (۳/۵۸۲)	۳۴/۶۰ (۴/۱۸۸)
اضطراب عملکرد	۲۰/۴۷ (۳/۴۸۲)	۱۲/۶۷ (۳/۲۶۶)	۱۰/۷۳ (۳/۱۹۵)	۲۱/۲۰ (۳/۷۰۷)	۱۹/۶۰ (۴/۰۳۲)	۱۸/۸۷ (۴/۳۵۷)
موقعیت های اجتماعی	۱۶/۱۳ (۵/۲۷۶)	۱۳/۶۷ (۵/۱۰۸)	۱۲/۴۰ (۴/۷۰۳)	۱۶/۷۳ (۴/۳۳۴)	۱۶/۰۰ (۴/۵۳۶)	۱۵/۷۳ (۴/۳۶۷)

مطابق جدول ۲ میانگین نمرات نشخوار فکری و زیر مقیاس های آن و اضطراب اجتماعی و زیر مقیاس های آن در گروه کنترل در مراحل پیش آزمون، پس آزمون و پیگیری تفاوت چندانی ندارد ولی میانگین نمرات گروه آزمایش در پس آزمون و پیگیری نسبت به پیش آزمون کاهش یافته است.

جهت استفاده از آزمون تحلیل واریانس با اندازه گیری مکرر می بایست پیش فرض های آن رعایت شود. ابتدا با استفاده از آزمون کلموگروف - اسمیرنوف نشان داده شد که توزیع نمرات متغیر های مورد مطالعه نرمال است ($p > 0.05$). همچنین، نتایج آزمون لوین و عدم معنا داری آن نشان داد که شرط برابری واریانس های بین گروهی رعایت شده و میزان واریانس خطای متغیر های وابسته در گروه ها مساوی بوده است ($p > 0.05$). نتایج حاصل از آزمون باکس و عدم معنا داری آن در مورد همسانی کوواریانس های متغیر های پژوهش در گروه ها نشان داد که پیش فرض تساوی کوواریانس ها در تمامی متغیر های وابسته رعایت شده است. جهت بررسی همگنی ماتریس واریانس - کوواریانس متغیر های وابسته از آزمون کرویت مویلی استفاده شد. مفروضه مویلی برای متغیر های وابسته و زیرمقیاس های آنها برقرار نبود؛ لذا جهت رعایت این پیش فرض از اصلاح درجه آزادی با استفاده از آزمون گرین هاوس گیسر استفاده شد.

جدول ۳. خلاصه نتایج تحلیل واریانس با اندازه گیری مکرر

متغیر	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معنا داری	اندازه اثر
نشخوار فکری	گروه	۲	۴۶۶/۹۴۴	۵/۷۵۸	۰/۰۲۳	۰/۱۷۱
	زمان	۲	۴۵۷/۴۰۰	۱۰۷/۰۴۴	۰/۰۰۱	۰/۷۹۳
	گروه* زمان	۴	۲۶۴/۲۸۹	۶۱/۸۵۱	۰/۰۰۱	۰/۶۸۸
علامت دار بودن	گروه	۲	۱۰۶/۷۱۱	۴/۶۱۲	۰/۰۴۱	۰/۱۴۱
	زمان	۲	۷۵/۲۸۹	۴۶/۱۴۰	۰/۰۰۱	۰/۶۲۲
	گروه* زمان	۴	۵۲/۳۵۶	۳۲/۰۸۶	۰/۰۰۱	۰/۵۳۴
درون نگری	گروه	۲	۱۶/۹۰۰	۱/۵۰۳	۰/۰۰۲	۰/۰۵۱
	زمان	۲	۳۷/۹۵۶	۲۱/۸۸۶	۰/۰۰۱	۰/۵۶۰
	گروه* زمان	۴	۲۰/۲۶۷	۱۱/۶۸۶	۰/۰۰۱	۰/۴۰۵
نکوهش خود	گروه	۲	۵۱/۳۷۸	۲/۸۸۲	۰/۱۰۱	۰/۰۹۳
	زمان	۲	۴۳/۰۸۹	۲۷/۳۶۵	۰/۰۰۱	۰/۴۹۴
	گروه* زمان	۴	۲۲/۱۵۶	۱۴/۰۷۱	۰/۰۰۱	۰/۳۳۴
اضطراب اجتماعی	گروه	۲	۱۲۱۷/۳۴۴	۱۷/۸۷۵	۰/۰۰۱	۰/۳۹۰
	زمان	۲	۱۱۴۶/۶۲۵	۸۹۰/۳۰۰	۰/۰۰۱	۰/۸۶۲
	گروه* زمان	۴	۴۲۶/۱۵۶	۶۴/۸۸۱	۰/۰۰۱	۰/۶۹۹
اضطراب عملکرد	گروه	۲	۶۲۴/۱۰۰	۱۶/۶۰۵	۰/۰۰۱	۰/۳۷۲
	زمان	۲	۶۰۲/۹۸۹	۱۷۶/۹۳۱	۰/۰۰۱	۰/۸۶۳
	گروه* زمان	۴	۲۳۶/۶۰۰	۶۹/۴۵۹	۰/۰۰۱	۰/۷۱۳
موقعیت های اجتماعی	گروه	۲	۱۶/۹۰۰	۱/۵۰۳	۰/۰۳۰	۰/۰۵۱
	زمان	۲	۸۷/۴۸۹	۳۵/۰۸۵	۰/۰۰۱	۰/۵۵۶
	گروه* زمان	۴	۲۸/۶۸۹	۱۱/۵۰۵	۰/۰۰۱	۰/۲۹۱

نتایج جدول ۳ نشان می دهد که عامل درون گروهی (زمان) برای تمامی متغیرها معنادار است ($p < 0/01$)؛ بنابراین می توان نتیجه گرفت که بین تمامی متغیرها در مراحل پیش آزمون، پس آزمون و پیگیری تفاوت معنا داری وجود دارد ($p < 0/01$). اثر تعامل زمان و گروه در تمامی متغیرها معنا دار می باشد ($p < 0/05$). پس تفاوت میانگین نمرات متغیرها مذکور در زمان های مختلف با توجه به سطوح متغیر گروه متفاوت است به عبارت دیگر بین مراحل پیش آزمون، پس آزمون و پیگیری میان گروه آزمایش و گواه در متغیرهای وابسته تفاوت معنا دار وجود دارد. همچنین تأثیر گروه نیز در تمامی متغیرها معنا دار است، بدین معنی که صرف نظر از مرحله پژوهش بین میانگین نمرات متغیرها در گروه های آزمایش و گواه تفاوت معنا داری وجود دارد ($p < 0/05$).

به منظور مقایسه زوجی گروه ها با یکدیگر، از آزمون تحلیل واریانس استفاده شد که نتایج حاصل در جدول ۴ ارائه شده است.

جدول ۴. نتایج مقایسه میانگین های زوجی اثر تعاملی زمان و گروه برای متغیرهای پژوهش

متغیر	آزمون	گروه	تفاوت میانگین	خطای استاندارد	معنی داری
نشخوار فکری	پیش آزمون	آزمایش	۰/۲۳۰	۳/۰۳۴	۰/۷۶۵
	پس آزمون	آزمایش	۵/۴۰۰	۰/۴۹۴	۰/۰۰۱
	پیگیری	آزمایش	۸/۲۶۰	۴/۲۲۹	۰/۰۰۳
علامت دار بودن	پیش آزمون	آزمایش	۰/۲۶۰	۷/۰۴۶	۰/۹۴۸
	پس آزمون	آزمایش	۲/۲۷۰	۰/۳۰۵	۰/۰۰۱
	پیگیری	آزمایش	۴/۰۰۰	۴/۰۳۵	۰/۰۰۱
درون نگری	پیش آزمون	آزمایش	۰/۴۶۰	۳/۰۲۲	۰/۸۸۳
	پس آزمون	آزمایش	۱/۴۰۰	۲/۳۶۵	۰/۰۰۱
	پیگیری	آزمایش	۱/۶۷۰	۲/۵۳۰	۰/۰۰۱
نکوهش خود	پیش آزمون	آزمایش	۰/۲۰۰	۱/۴۱۱	۰/۶۲۴
	پس آزمون	آزمایش	۱/۷۴۰	۴/۲۵۴	۰/۰۰۲
	پیگیری	آزمایش	۲/۶۰۰	۵/۷۶۹	۰/۰۰۱
اضطراب اجتماعی	پیش آزمون	آزمایش	۱/۳۳۰	۶/۶۱۲	۰/۴۹۴
	پس آزمون	آزمایش	۹/۲۷۰	۱/۹۸۶	۰/۰۰۱
	پیگیری	آزمایش	۱۱/۴۷۰	۲/۱۵۶	۰/۰۰۱
اضطراب عملکرد	پیش آزمون	آزمایش	۰/۷۳۰	۹/۰۱۲	۰/۵۶۲
	پس آزمون	آزمایش	۶/۹۳۰	۲/۱۲۸	۰/۰۰۱
	پیگیری	آزمایش	۸/۱۴۰	۷/۹۵۱	۰/۰۰۲
موقعیت های اجتماعی	پیش آزمون	آزمایش	۰/۶۰۰	۴/۲۶۷	۰/۲۸۳
	پس آزمون	آزمایش	۶/۹۳۰	۶/۳۸۹	۰/۰۰۱
	پیگیری	آزمایش	۳/۳۳۰	۳/۲۶۴	۰/۰۰۱

نتایج جدول ۴ نشان می دهد که در نمرات پیش آزمون متغیرهای وابسته بین دو گروه آزمایش و گواه تفاوت معنا داری وجود نداشت. این در حالی بود که در نمرات پس آزمون و پیگیری متغیرهای وابسته در گروه آزمایش و گواه تفاوت معنی داری بدست آمد که حاکی از اثربخشی آموزش خودشفقتی ذهن آگاهانه بر نشخوار فکری و اضطراب اجتماعی مادران دارای کودک اوتیسم می باشد.

بحث و نتیجه گیری

پژوهش حاضر با هدف تعیین اثربخشی آموزش خودشفقتی ذهن آگاهانه بر نشخوار فکری و اضطراب اجتماعی مادران دارای کودک اوتیسم مطالعه انجام شد. یافته های پژوهش حاضر نشان داد که آموزش خود شفقتی ذهن آگاهانه به طور معنا داری باعث کاهش نشخوار فکری مادران دارای کودک اوتیسم شده است. نتایج این مطالعه با یافته های پژوهش های دیگر از جمله محمدی و صادقی (۱۳۹۸)،

ریدرینخوف^۱ و همکاران (۲۰۱۹)، هارتلی^۲ و همکاران (۲۰۱۹)، چان و همکاران (۲۰۲۰) همسو می باشد. در تبیین این یافته ها می توان گفت مادران کودکان مبتلا به اختلال اتیسم بیش از مادران کودکان دارای سایر اختلال های روانشناختی، در معرض فشارهای روانی ناشی از داشتن کودک ناتوان خود قرار دارند و فشارهای مذکور می توانند برخاسته از مشکلات سازش ناپذیری و رفتارهای ضد اجتماعی، خود آسیب رسانی، حرکات کلیشه ای و یا فشارهای روانی ناشی از دشواری در برقراری ارتباط اجتماعی، مشکلات مربوط به حضور در اماکن عمومی با شرایط خاص جسمانی کودک، و یا هزینه های زیاد خدمات آموزشی و درمانی باشد، به عبارتی این شرایط در زندگی مادران دارای کودک مبتلا به اختلال اتیسم، به عنوان محرک بیرونی، افکار و احساسات منفی را در آنان ایجاد کرده و نشخوار به عنوان محرک درونی، این افکار و احساسات منفی را تشدید می کند و از آنجا که یکی از اصول خودشفقتی ذهن آگاهانه، داشتن توانایی رها کردن است و در این آموزش فرض می شود، نشخوار فکری در نتیجه چرخه بین خلق و تفکرات، منفی است و اگر فرد بتواند از الگوهای تفکر منفی که در مواجهه با شرایط محرک خلق برانگیخته می شوند، آگاه شده و از چرخه های تفکرات منفی رها شوند، کمتر دچار نشخوار فکری خواهد شد؛ بنابراین مادران دارای ذهن آگاهی بالاتر، راحت تر می توانند خود را از این افکار رها کرده و کمتر دچار نشخوار فکری شوند.

همچنین نتایج این پژوهش نشان داد که آموزش خود شفقتی ذهن آگاهانه بر کاهش اضطراب اجتماعی مادران دارای کودک اوتیسم اثر بخش بوده است. این یافته ها با نتایج پژوهش حمید و همکاران (۱۴۰۰)، پور صالح و همکاران (۱۳۹۹)، ریدرینخوف و همکاران (۲۰۱۹)، دیلمان و هماران (۲۰۱۸)، هوانگ و همکاران (۲۰۱۵) همسو است. در تبیین این یافته و بر اساس اصول خودشفقتی ذهن آگاهانه که بر هشیاری غیرقضاوتی و مبتنی بر زمان حال و همچنین پذیرش تجربه و شرایط موجود در یک فرد اشاره دارد، می توان بیان کرد که این شیوه آموزشی به فرد کمک می کند که نسبت به الگوهای افکار، عواطف و تعامل با دیگران بینش و بصیرت پیدا کند و سپس بتواند به صورت ماهرانه پاسخ های هدفمند و مفید را انتخاب کند؛ به جای آن که به طور خودکار با روش های خو گرفته شده و ناهشیار واکنش نشان دهد. مادران دارای کودک مبتلا به اختلال اتیسم به خاطر مشکلات رفتاری و ارتباطات اجتماعی مختل فرزندشان در محیط های اجتماعی مختلف نمی توانند مشتاقانه حضور یابند و به تدریج واکنش های مردم به این کودکان و والدین آنها منفی و منفی تر می شود و در نتیجه زمینه های اضطراب اجتماعی مادر افزایش می یابد، در این شرایط اگر مادر با خودشفقتی ذهن آگاهانه برخورد کند؛ نسبت به شرایط خود و فرزند و ارتباط با دیگران، غیرقضاوتی برخورد کند؛ و با بینش به این شرایط و روابط، به شیوه کارآمدتر عمل کند؛ دچار اضطراب اجتماعی کمتری می شود.

بنابراین می توان نتیجه گرفت که آموزش خود شفقتی ذهن آگاهانه از طریق رها سازی مادران دارای کودک اوتیسم از دام چرخه ی تفکرات منفی و افزایش آگاهی ایشان از الگوهای تفکر منفی که در مواجهه با شرایط محرک خلق برانگیخته می شوند به آنها در زمینه رهایی از نشخوار فکری کمک می کند؛ همچنین با توجه به اینکه مادران دارای کودک اوتیسم به دلایل مختلفی که ناشی از مشکلات فرزندشان می باشد فشار های اجتماعی زیادی را تجربه می نمایند و اضطراب اجتماعی آنها افزایش پیدا می کند، با استفاده از آموزش خود شفقتی ذهن آگاهانه می توان به ایشان در جهت بر خورد غیر قضاوتی در باره ی وضعیت خود و فرزندشان و عمل کارآمد تر، یاری رساند.

استفاده از ابزار پرسشنامه و اندازه های خودگزارشی یکی از محدودیت های این مطالعه بود؛ که به دلیل تمایل شرکت کنندگان به ایجاد تصویر مطلوب اجتماعی، سوءگیری در پاسخ را افزایش داده و باعث محدود شدن تعمیم پذیری یافته ها می شود. از این رو در پژوهش های بعدی، باید از ابزارها و فنون متفاوت و البته موازی مانند مصاحبه نیز سود جست. دومین محدودیت، استفاده از نمونه گیری هدفمند بود که تعمیم نتایج را با مشکل مواجه می سازد، لذا پیشنهاد می گردد در پژوهش های آتی از روش های دیگر نمونه گیری استفاده شود به نحوی که نمونه حاصل بتواند معرف بهتری برای جامعه پژوهش باشد و نتایج قابلیت تعمیم بیشتری داشته باشند. همچنین پیشنهاد می شود مادران دارای کودکان با سایر اختلالات روان شناختی و با حجم نمونه بیشتر مطالعاتی انجام شود. پژوهش حاضر به مشارکت مادران به عنوان مراقبین اصلی محدود شده بود؛ لذا پیشنهاد می گردد تا در پژوهش های آتی از حضور پدران نیز بهره گرفته شود.

1. Ridderinkhof

2. Hartley

منابع

- اکبری، ب. (۱۳۹۸). پیش بینی آشفتگی روان شناختی مادران دارای کودک مبتلا به اختلال طیف اوتیسم بر اساس ذهن آگاهی و نشخوار فکری. *فصلنامه سلامت روان کودک*، دوره ۶، شماره ۱، ۲۰۰-۲۱۰. <http://doi.org/10.29252/jcmh.6.1.17>
- باقری نژاد، م.، صالحی فدردی، ج.، و طباطبایی، س. م. (۱۳۸۹). رابطه ی بین نشخوارفکری و افسردگی در نمونه ای از دانشجویان ایرانی. *مطالعات تربیتی و روانشناسی*، دوره ۱۱، شماره ۱، ۲۱-۳۸. <https://doi.org/10.22067/ijap.v11i1.6910>
- پورصالح، ع.، حمید، ن.، و داودی، ا. (۱۳۹۹). اثربخشی آموزش ذهن شفقت‌ورز بر علایم اختلال اضطراب اجتماعی و سرمایه‌های روان‌شناختی دانشجویان دختر دارای اختلال اضطراب اجتماعی. *فصلنامه/نمایشه و رفتار در روانشناسی بالینی*، دوره ۱۵، شماره ۵۶، ۸۳-۹۴.
- ترکان، ل.، و فرحبخش، ک. (۱۳۹۸). اثربخشی درمان چشم انداز زمان بر نشخوار فکری مادران کودکان اتیسم در شهر اصفهان. *فصلنامه پژوهش های کاربردی در مشاوره*، دوره ۲، شماره ۱، ۱-۱۷.
- حمید، ن.، پورصالح، ع.، و داودی، ا. (۱۴۰۰). اثربخشی آموزش ذهن شفقت‌ورز بر علائم اختلال اضطراب اجتماعی و راهبردهای تنظیم شناختی هیجان دانشجویان دختر دارای اختلال اضطراب اجتماعی. *فصلنامه پژوهش های نوین روانشناختی*، دوره ۱۶، شماره ۶۱، ۷۵-۹۴. <http://doi.org/20.100..1.27173852.1400.16.61.7.0>
- حیدری اقدم، ب.، خادمی، علی.، و زاهدی، رحیم. (۱۳۹۹). پیشبینی رفتارهای خود مراقبتی براساس شفقت به خود و کانون کنترل سلامت در بیماران مبتلا به دیابت. *مجله پرستاری و مامایی*، دوره ۱۸، شماره ۱۲، ۹۷۷-۹۸۵. <http://unmf.umsu.ac.ir/article-1-4158-fa.html>
- رضانلو، م.، ابوالعالی الحسینی، خ.، باقری، ف.، و رباط میلی، س. (۱۳۹۹). تجربه زیسته مادران کودکان دارای اختلال طیف اتیسم: یک مطالعه پدیدارشناسی. *روانشناسی افراد/استثنایی*، دوره ۱۰، شماره ۳۹، ۱۳۳-۱۷۴. <https://doi.org/10.22054/jpe.2021.56808.2252>
- عبداللهی بقرآبادی، ق.، شریفی درآمدی، پ.، قدرتی میرکوهی، م.، و وکیلی، س. (۱۳۹۹). اثربخشی آموزش خودشفقتی ذهن آگاهانه با تأکید بر سبک زندگی اسلامی-ایرانی بر کارکرد خانواده مادران دارای کودک اتیسم. *فصلنامه علمی- پژوهشی سبک زندگی اسلامی با محوریت سلامت*، دوره ۴، شماره ۱۹، ۱۲-۲۲. <http://islamiclifej.com/article-1-423-fa.html>
- عبدل پور، ق.، نصیری، م.، مفاخری، م.، منصوری، ک.، و عبدی، رضا. (۱۳۹۷). مدل‌سازی معادله های ساختاری تحمل نکردن بلا تکلیفی و افسردگی و اختلال اضطراب فراگیر: بررسی نقش واسطه ای نشخوارفکری. *مجله روان پزشکی و روان شناسی بالینی ایران*، دوره ۲۴، شماره ۴، ۴۰۰-۴۱۵. <https://doi.org/10.32598/ijpcp.24.4.400>
- عطری فرد، م.، شعیری، م.، رسول زاده، ط. س. ک.، جان بزرگی، م.، آزادفلاح، پ.، و بانوپور، ا. (۱۳۹۱). بررسی اثربخشی درمان شناختی رفتاری مبتنی بر الگوی هافمن در کاهش نشانه های اختلال اضطراب اجتماعی. *فصلنامه مشاوره و روان درمانی*، دوره ۳، شماره ۹، ۲۳-۵۱. <http://doi.org/10.22054/QCCPC.2012.6062>
- قنواتی، س.، بهرامی، ف.، گودرزی، ک.، و روزبهانی، م. (۱۳۹۷). اثر بخشی درمان مبتنی بر شفقت بر نشخوار فکری و نگرانی زنان مبتلا به سرطان سینه. *علوم تربیتی و روانشناسی*، دوره ۷، شماره ۲۷، ۱۵۲-۱۶۸. <https://doi.org/10.30473/HPJ.2018.38658.3886>
- محمدی، ص.، و صادقی، م. (۱۳۹۸). اثربخشی درمان مبتنی بر شفقت بر افسردگی و نشخوار فکری مادران دارای کودکان نیازهای ویژه شهر بوشهر. *مقاله ارائه شده در کنفرانس خانواده، اختلال اتیسم و چالش های همراه در تهران*. <https://civilica.com/doc/918941>
- مظاهری تهرانی، ف. (۱۳۹۹). تاثیر آموزش مثبت اندیشی بر اضطراب اجتماعی در مادران دارای کودکان با اختلال طیف اوتیسم، *مقاله ارائه شده در اولین همایش ملی آسیب شناسی روانی*، اردبیل. <https://civilica.com/doc/1151641>
- نف، ک.، و گرمز، ک. ک. (۲۰۱۸). شفقت به خود: خلع سلاح سرزنش گر درون: بزنامه درمانی شفقت به خود توجه‌آگاهانه روشی معتبر برای پذیرش خویش، توانمندسازی درون و شادکامی: (کتاب تمرین)، ترجمه علی اکبر فروغی، مجاهد همتیان و محسن محمدپور. تهران: انتشارات ابن سینا، ۱۳۹۸.
- نف، ک.، و گرمز، ک. ک. (۲۰۱۸). کتاب کار شفقت به خود ذهن آگاهانه: روشی ثابت شده برای پذیرش خویش، ساختن قدرت درونی و کامیابی، ترجمه حمید نجات و حدیث وکیلان آغویی. مشهد: انتشارات ضریح آفتاب، ۱۳۹۹.
- Alp, H. (2019). The Effects of Recreational and Sportive Activities on the Quality of Life of Mothers with Autistic Children. *Journal of education and training studies*, 7(8), 79-89. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1223845>
- American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders. Washington: American Psychiatric Association.
- Spasojevic, J., & Alloy, L. B. (2021). Rumination as a common mechanism relating depressive risk factors to depression. *Journal of Emotion*, 1(1), 25-37. <http://doi.org/10.1037/1528-3542.1.1.25>
- Au, A. H.-c., Shum, K. K.-m., Cheng, Y., Tse, H. M.-y., Wong, R. M.-f., Li, J., & Au, T. K.-f. (2021). Autism spectrum disorder screening in preschools. *Autism. the international journal of research and practice*, 25(2), 516-528. <https://doi.org/10.1177/1362361320967529>

- Baker, S. L., Heinrichs, N., Kim, H.-J., & Hofmann, S. G. (2002). The Liebowitz social anxiety scale as a self-report instrument: a preliminary psychometric analysis. *Behaviour Research and Therapy*, 40(6), 701-715. [http://doi.org/10.1016/s0005-7967\(01\)00060-2](http://doi.org/10.1016/s0005-7967(01)00060-2).
- Contreras, I. M., Kosiak, K., Hardin, K. M & Novaco, R. W. (2020). Anger rumination in the context of high anger and forgiveness. *Personality and Individual Differences*, 171(15), 216-228. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110531>
- Chan, B. S. M., Deng, J., Li, Y., Li, T., Shen, Y., Wang, Y., & Yi, L. (2020). The role of self-compassion in the relationship between post-traumatic growth and psychological distress in caregivers of children with autism. *Journal of Child and Family Studies*, 29(6), 1692-1700. <https://doi.org/10.1007/s10826-019-01694-0>
- Clark, D. M., & Wells, A. (1995). A cognition Model of Social Phobia. IN: R., Lhebowitz., D. Ahope., F. R. Shnieer (Eds). *Diagnosis, Assessment and Treatment*. New York: *The Guilford Press*.
- Dieleman, L. M., Moyson, T., De Pauw, S. S. W., Prinzie, P., & Soenens, B. (2018). Parents need- related experiences and behaviors when raising a child with autism spectrum disorder. *J Pediatr Nurs*, 42(1), 26-37. <http://doi.org/10.1016/j.pedn.2018.06.005>
- Hartley, M., Dorstyn, D., & Due, C. (2019). Mindfulness for children and adults with autism spectrum disorder and their caregivers: A meta-analysis. *Journal of Autism Developmental Disorders*, 49(10), 4306-4319. <https://doi.org/10.1007/s10803-019-04145-3>
- Havdahl, A., Niarchou, M., Starnawska, A., Uddin, M., van der Merwe, C., & Warrier, V. (2021). Genetic contributions to autism spectrum disorder. *Psychological medicine*, 51(13), 2260-2273. <https://doi.org/10.1017/S0033291721000192>
- Hwang, Y.-S., Kearney, P., Klieve, H., Lang, W., & Roberts, J. (2015). Cultivating mind: Mindfulness interventions for children with autism spectrum disorder and problem behaviours, and their mothers. *Journal of Child Family Studies*, 24(10), 3093-3106. <https://doi.org/10.1007/s10826-015-0114-x>
- Nolen-Hoeksema, S., & Morrow, J. (1993). Effects of rumination and distraction on naturally occurring depressed mood. *Cognition emotion*, 7(6), 561-570. <https://doi.org/10.1080/02699939308409206>
- Reta, Y., Ayalew, M., Yeneabat, T., & Bedaso, A. (2020). Social anxiety disorder among undergraduate students of Hawassa University, College of Medicine and Health Sciences, Ethiopia. *Neuropsychiatric disease treatment*, 16(4), 571-577. <http://doi.org/10.2147/NDT.S235416>
- Ridderinkhof, A., de Bruin, E. I., Blom, R., Singh, N. N., & Bögels, S. M. (2019). Mindfulness-based program for autism spectrum disorder: A qualitative study of the experiences of children and parents. *Mindfulness*, 10(9), 1936-1951. <https://doi.org/10.1007/s12671-019-01202-x>
- Samantaray, N. N., Nath, B., Behera, N., Mishra, A., Singh, P., & Sudhir, P. (2021). Brief cognitive behavior group therapy for social anxiety among medical students: A randomized placebo-controlled trial. *Asian Journal of Psychiatry*, 55, 102526. <http://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102526>
- Zhang, W., Yan, T.-t., Du, Y.-s., & Liu, X.-h. (2013). Relationship between coping, rumination and posttraumatic growth in mothers of children with autism spectrum disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 7(10), 1204-1210. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2013.07.008>
- Zhou, W., Liu, D., Xiong, X., & Xu, H. J. M. (2019). Emotional problems in mothers of autistic children and their correlation with socioeconomic status and the children's core symptoms. *Medicine*, 98(32), 1-11. <http://doi.org/10.1097/MD.00000000000016794>